

Юридичні науки

УДК 327.341

Житник Ірина Володимирівна

студентка

Київського міжнародного університету

УЧАСТЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ В ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

***Анотація.** В статті здійснюється теоретичне дослідження діяльності приватних військових компаній в умовах сучасних збройних конфліктів, на основі аналізу міжнародної практики їх залучення до збройних зіткнень. Особлива увага надається положенню приватних військових в міжнародних відносинах та імовірним проблемам, які мають місце за їх участі в воєнних діях.*

***Ключові слова:** Приватні військові компанії, ПВК, міжнародні відносини, найманці, міжнародна безпека, збройний конфлікт тощо.*

***Summary.** The article deals with the theoretical study of the activity of private military companies in the context of modern armed conflicts, based on the analysis of international practice of engaging them in armed clashes. Particular attention is paid to the situation of private military companies in international relations and the probable problems that occur when they participate in hostilities.*

***Key words:** Private military companies, PMCs, international relations, mercenaries, international security, armed conflict etc.*

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти сильно відрізняються від стародавніх війн, що виникали на сході цивілізацій. Нові

види зброї, інші методи та способи ведення бойових дій і що не дивно – нові учасники. Як правило, війни велись між державами через їх регулярні армії або найманцями, згодом же загострення внутрішніх конфліктів, формування нових впливових міжнародних організацій та стрімкий розвиток сучасних технологій, змінили військову сферу.

Наразі приватні військові компанії (ПВК) є важливою складовою в галузі безпеки. Їх участь у збройних конфліктах часто супроводжується рядом проблем, серед яких є і загострення конфліктної ситуації. Переваги та недоліки використання таких компаній обговорюються в різних контекстах, як і проблеми, пов'язані з урегулюванням та управлінням цього сектора.

Нагальне питання щодо діяльності та статусу ПВК в першу чергу постає через значну прецедентну базу їх залучення до збройних зіткнень та відсутність необхідного правового регулювання в цьому секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність цієї теми виражається в численних дискусіях вчених та політиків. Це питання зокрема розкривається в роботах П. Сігнера, Х. Вульфа, Л. Натана, Д. Вігана, Л. Камерон, Ф. Шраєра, М. Капаріні, М. Біна та інших. Крім того, для достатнього аналізу були використані міжнародні-правові акти універсального та регіонального характеру, документальні джерела і матеріали Організації Об'єднаних націй та матеріали Міжнародного Комітету Червоного Хреста.

Мета статті. Аналіз теоретичних та практичних особливостей участі приватних військових компаній в збройних конфліктах.

Виклад основного матеріалу. Формування і участь приватних військових компаній не є абсолютно новим і безпрецедентним явищем, однак їх масове залучення до збройних зіткнень змушує звернути на себе увагу світової спільноти.

Участь найманих солдат у війнах вперше згадується у повідомленнях про битви давньоєгипетського фараона Рамзеса II, у яких зокрема брали участь 11 тисяч найманих вояків. Професія найманих солдат отримала широке поширення і розвивалась паралельно із розвитком військової справи. Послуги найманців включали виконання воєнних і охоронних завдань, тимчасове здійснення функцій регулярних армій.

Для подальшого розгляду теми, слід зазначити відмінність понять «найманці» та «персонал ПВК». В міжнародній доктрині нерідкими є випадки рівності цих понять, оскільки цілі діяльність цих суб'єктів та послуги що вони надають збігаються, інші ж дослідники стверджують, що ПВК – корпоративна еволюція вікової практики найманців. В деяких джерелах найманці визначаються як професійні солдати, що наймаються державами, повстанськими рухами або іншими організаціями з метою втручання в збройних конфлікт [18, с. 64; 13, с. 10]. Більш конкретизоване визначення міститься у Женевській конвенції: «найманцем» є будь-яка особа, яка:

- спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;
- фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;
- бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;

- не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті;
- не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті;
- не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил [2].

На відміну від ПВК, найманці, як правило, є тимчасовими та спеціальними (цільовими) угруповання окремих солдатів, які вербуються «обхідними» способами, щоб уникнути судового переслідування. Не маючи професіоналізму та дисципліни, які випливають із попередньої організації, інтеграції та доктрини, найманці часто обмежені у своїх можливостях. В цілому вони не в змозі забезпечити нічого іншого, крім прямого бою на посередньому рівні та деякої обмеженої військової підготовки. Вони регулярно залишаються залежними від своїх приймаючих громад щодо логістики та підтримки. Масштабні чи довготермінові навчальні та консультаційні місії, як і інженерна та логістична сфера, здебільшого виходять за межі їх сфери. Загалом, найманські підрозділи далеко не мають навичок, капіталу, встановлених методів та можливостей для забезпечення складних мультисервісних операцій, як це роблять ПВК.

Створення в кінці ХХ століття найбільш наближених по сучасним стандартам приватних військових компаній внесло значимі зміни в світову військову практику. В період після «холодної війни» створився «вакуум потужності», який зняв контроль над рівнями конфліктів, а також посилив невирішені питання та новий тиск. У деяких регіонах кількість конфліктних зон та частота громадянських війн подвоїлися [15, с. 16]. Ріст нестабільності,

різке падіння зацікавленості до військової сфери, неспроможність держав контролювати власні збройні сили чи навіть створити регулярну армію для регулярного контролю зовнішньої і внутрішньої безпеки та цілісності – стали додатковими факторами значного прогресу в приватизації військових служб. Водночас, відбувається ріст міжнародної торгівлі зброєю, що відкрило простіші шляхи для ПВК отримувати вигоду з конфліктів [14]. У класичному прикладі дилеми щодо безпеки закупівля зброї для однієї сторони, як правило, збільшувала незахищеність іншої сторони, яка часто потім зверталася до ПВК для озброєння та навчання. Таким чином, після надання зброї, ПВК можуть довести свою корисність для слабких держав-клієнтів різними іншими способами – від забезпечення місцевої безпеки, служіння військовим тренерам або фактичного планування та проведення невеликих військових операцій [7, с. 578].

Попит на послуги ПВК здійснюється і зі сторони міжнародних і гуманітарних організацій, миротворча діяльність яких знаходиться під загрозою в умовах збройних конфліктів.

Нарешті, відбулося зростання попиту на ПВК після 11 вересня, особливо в Афганістані та Іраку та у зв'язку з обороною країни. Злиття всієї цієї динаміки призвело як до появи, так і до швидкого зростання приватизованої військової промисловості та галузі безпеки. Немає ознак того, що ці тенденції у найближчому майбутньому сповільняться чи обернуться.

Питання статусу ПВК і легітимність їх діяльності стає нагальним. По-перше, за короткий строк, їх залучення стало набуло широкого застосування для служби в армії на контрактній основі, навчання військового персоналу, розробки стратегій і проведення операцій в межах країни або на території іноземних держав. По-друге, діяльність таких компаній має різне положення

на правовому рівні різних держав та спільнот, що спричиняє колізії в праві. Окрім того, такі компанії за своїм складом здатні частково або повністю замінити персонал регулярних армій, їх рекрути володіють необхідними навичками, зброєю та інформацією, в світлі загальної нестабільної світової ситуації, це призводить до можливості її подальшого загострення. В той же час, чіткого визначення поняття «приватні військові компанії» не існує в жодному міжнародному акті чи конвенції.

Сучасні приватні військові компанії загалом визначаються як комерційні підприємства, організації, які надають широке коло спеціалізованих послуг, пов'язаних з забезпеченням охорони та захисту об'єктів, осіб та/або територій; виконанням військових операцій та завдань; проведенням навчальних, логістичних чи консультувальних заходів тощо. Основна відмінність таких компаній від найманців та їх угруповань – наявність офіційної реєстрації та підготовки свого. Щодо послуг, які вони надають, то не можна назвати повний і достовірний перелік: кожна окрема компанія має можливість самостійно визначити коло своїх послуг, окрім того, жоден з правових актів не встановлює конкретних загальних обмежень.

В роботах Пітера Сігнера відображається поділ видів послуг ПВК на три «бізнес-сектори»:

- Військові фірми-постачальники, які займаються постачанням «прямої тактичної допомоги», що може включати виконання служби на передовій;
- військові консалтингові фірми, які надають стратегічні консультації та проводять навчання військових;
- компанії, що надають військову підтримку, служби логістики, обслуговування та розвідки збройними силами [17, с. 125].

Інші категорії відображаються у систематиці Х. Вульфа, де він розділяє компанії на приватні охоронні компанії, виробників засобів оборони, приватні військові компанії, нестандартні сили та найманці. Далі він здійснює дефініцію ПВК на ті, що надають консультації; здійснюють логістику та підтримку; виконують технічні послуги; проводять навчання; задіяні у миротворчих операціях та гуманітарній допомозі; виконують роль бойових сил [19, с. 93].

За останні десятиліття попит на конкретні послуги ПВОК значно виріс, а можливості приватних фірми відтепер включають цілий ряд служб, які відіграють життєво важливу роль у бойових діях на місцях, а також інших традиційних операціях із дотримання стабільності та контрактної служби. Спектр послуг таких компаній є надзвичайно широким, їх діяльність не обмежується державними кордонами, окрім того, на відміну від регулярних армій, вони можуть функціонувати як в умовах мирного часу, так і в період воєнного конфлікту, знаходячись безпосередньо в зоні такого конфлікту або поза нею. Обсяг послуг, пропонованих у цій галузі, є широким, і надані послуги варіюються від компанії до компанії залежно від рівня та ступеня їх спеціалізації.

В умовах постійного розвитку технологій та вдосконалення електронних систем, еволюції суспільних відносин та зв'язків, послуги приватних військових мають значне місце і через свою гнучкість і варіативність; в існуючих умовах вони часто фактично реагують і вдосконалюються швидше за регулярні військові формування держав.

Нині велика кількість ПВК задіяні в збройних конфліктах з метою забезпечення бойової підтримки. Під час останніх операцій в Афганістані та Іраку американський підрядник керував дронами, такими як безпілотники Predator, зібрані дані з яких надсилались на високоточну зброю. Сили США

покладаються на цивільних підрядників для управління комп'ютерними системами, які створювали тактичну повітряну картину Центру комбінованих повітряних операцій в "Операції Іракська свобода", а ВМС США поклалися на підрядників, щоб допомогти керувати системами протиракетної оборони на деяких своїх кораблях. На іншому кінці спектру переважають ПВК, що надають логістичні та постачальні послуги. Табір Доха в Кувейті, який служив стартовим майданчиком для вторгнення США в Ірак, був побудований, експлуатований та під охороною приватними підрядниками. Таким чином, ПВК були важливими для загальних зусиль в Іраку. Вони заповнили прогалини у силі військ та різноманітних ролях, які американські сили воліли б не виконувати. Без ПВК операції, які зараз проводяться, швидше за все, будуть ще більше скомпрометовані.

В інших частинах світу ролі ПВК та послуги, які вони пропонують, не сильно відрізняються. Солдат-контрактників з колишньої Радянської армії був знайдений поряд із регулярними військами в Чечні та захистив об'єкти в Азербайджані, Вірменії та Казахстані. Найняті російські бойові літаки та пілоти виявилися вирішальними для результатів війни між Ефіопією та Еритреєю [11]. У Шрі-Ланці уряд найняв пілотів ПВК для польоту на вертольотах. А в Брунеї батальйони непальських гуркхів, які раніше служили в британській армії, керують територіальною обороною. Також ведеться активна закупівля і постачання озброєнь [12, с. 24]. Водночас, кількість ПВК, які бажають безпосередньо брати участь у бойовій підтримці невелика, про що свідчить певна обмеженість їх залучення в такі операції [8, с. 57].

Попри значну тенденцію застосування, правовий статус ПВК і досі є предметом дискусій. Деякі експерти та представники правозахисних і пацифістських організацій характеризують такі компанії як контори для найманців, вони наполягають на неприйнятності і незаконності такої

діяльності. Однак, ряд позитивних ознак у ПВОК схилять більшість експертів до думок, щодо їх необхідності, важливості у міжнародних відносинах та в якості учасника збройних конфліктів. Зокрема, про їх авторитет свідчить те, що їх послуги актуальні для ООН, міжнародних гуманітарних організацій та урядів демократичних країн.

Як показує практика, залучення ПВОК до збройних зіткнень часто сприяє нормалізації ситуації чи більш швидкому вирішенню конфліктів, однак проведений аналіз показав і певні недоліки у подібній практиці. Зокрема, на відміну від підрозділів збройних сил, вони менш стійкі до ризиків. Їхні співробітники не несуть кримінальної відповідальності за зрив виконання завдань. Тому у воєнних конфліктах, у тому числі в Іраку, неодноразово мали місце випадки, коли співробітники ПВОК відмовлялися виконувати певні завдання у зв'язку зі зростанням загрози їхньому життю [1, с. 34]. Певні недоліки проявляються у практиці надання ПВОК воєнних послуг іншим суб'єктам, наприклад, урядам іноземних держав, міжнародним організаціям чи транснаціональним корпораціям – існує велика вірогідність виникнення або загострення вже існуючих конфліктів інтересів.

На додачу, існує реальний ризик втрати державами контролю над військовою сферою загалом, адже під загрозою опиняються як національна так і міжнародна військова політика, оскільки діяльність ПВОК – являє собою приватизацію державних військових функцій.

Особливий дискус щодо ПВОК в міжнародній спільноті спалахнув після випадків з компаніями *Blackwater* та *CACI*. Перший – вбивство та каліцтво чотирьох працівників приватної військової компанії *Blackwater* та наступні напади на Фаллуджу у квітні 2004 року з використанням «переважної сили» призвели до питань щодо відношення військових до цих підрядників та точності їх виклику " цивільні " підрядники. Інший випадок стосується

діяльності ПВК *SACI* щодо інтернованих в ізоляторах Абу-Грайбі, де відбувались тортури затриманих і масове порушення прав людини. Незважаючи на те, що деяких американських військових судили у військових судах за свої дії в Абу-Грайбі, жоден із приватних підрядників, які нібито були залучені, не був притягнутий до суду за кримінальними звинуваченнями [16; 6, с. 96].

Як вже зазначалось раніше, на сьогодні не має єдиного нормативно-правового акту, який би всебічно регулював діяльність ПВК; це і спричиняє певне занепокоєння в світовій спільноті. З одного боку, переважна кількість як внутрішніх так і зовнішніх збройних конфліктів ведуться із залученням ПВК. А з іншого, персонал таких компаній в більшості прирівнюється до найманців, які в свою чергу визнаються злочинцями за більшістю національних законів [5].

Наразі, спроби кодифікувати цю частину військової сфери найбільш чітко виражаються у «Документі Монрью», який містить практичні рекомендації з приводу взаємодії з ПВК, які функціонують у районах збройного конфлікту, враховуючи забезпечення їх діяльності, дотримання відповідних норм міжнародного гуманітарного права і положень у сфері прав людини [3].

Процес створення міжнародної нормативної бази для регулювання, моніторингу та контролю діяльності ПВОК був розпочатий ще у 2010 році Радою з прав людини, яка створила відповідну Міжурядову робочу групу [10]. Загалом формування тексту Конвенціях щодо ПВОК гальмує ряд причин, таких як: наявність різних, інколи діаметрально протилежних, позицій держав, щодо переліку воєнних, безпекових та охоронних послуг ПВОК; невизначеність форм і способів діяльності таких компаній в районах

збройних конфліктів, форм і засобів регулювання, моніторингу та контролю цієї діяльності.

Окрім вже названих особливостей діяльності ПВК в умовах сучасних збройних конфліктів, варто перелічити й інші фактори, які її характеризують:

1. Відсутність чіткої класифікації.

Крім приватних військових компаній існують також приватній охоронні компанії, що у меншій мірі задіяні у збройних конфліктах і в більшості спрямовані на надання охоронних послуг поза військовими діями. В той же час, ПВК можуть надавати і охороні послуги. Це стає ускладненням для правильного визначення приватних організацій та їх правового положення.

2. Особливості встановлення відповідальності за порушення міжнародного права, а також національного законодавства.

Випадки порушення міжнародних норм, в тому числі і міжнародного гуманітарного права, приватними підрядниками, контрактниками та іншим персоналом ПВК не є рідким випадком у світовій практиці. Навіть попри економічну вигоду, такі особи часто вчиняють міжнародні злочини, порушення конвенцій та національних актів [5; 9, с. 46]. В цьому випадку, перепорою стає не лише невизначеність статусу осіб, а і те, що вони не рідко є громадянами інших держав.

3. Наслідки залучення ПВК до участі у бойових діях.

Залучення ПВК може йти не лише зі сторони держави для контролю ситуації неміжнародного збройного конфлікту, а і зі сторони антиурядових організацій для перешкоджання роботи уряду, чи з боку іншої держави з метою дискредитування влади тощо. Крім цього, їх діяльність не завжди є відкритою, наприклад як у випадках з Україною.

4. Діяльність ПВК за кордоном «перешкоджає здійсненню права народів на самовизначення і ставить під загрозу суверенітет держав, порушує

принцип невтручання у внутрішні справи, стабільності конституційних урядів та перешкоджає забезпеченню прав людини відповідних народів» [5].

5. Розподіл пріоритетів ПВК.

Діяльність організації, що зареєстрована в одній державі може йти врозрив з загальними інтересами державами. До цього ж пункту також варто віднести те, що економічна складова цілі діяльності таких компаній може означати їх легку заміну спрямованості або ж простіше – перекупівлю солдатів[4, с. 48].

6. Нестабільність середовища, що оточує як постачальника послуг, так і одержувача.

В основному, це виражається у відсутності захисту для обох сторін, як в плані ефективності виконуваних послуг, ризиків, порушень міжнародних актів, збитків та втрат особового та технічного складу.

Враховуючи вплив та зростаючу тенденцію застосування послуг ПВК ці фактори надалі будуть спричиняти загострення вже існуючих проблем.

В більш широкій перспективі, попри певні переваги, використання та діяльність ПВК спричиняють численні проблеми для ефективного управління сектором безпеки. Серед найбільш спірних питань: фактичні наслідки участі ПВК на бойовому просторі; договірні проблеми та дилеми; невизначеність легального статусу; їх вплив на цивільно-військові відносини; підзвітність, прозорість та права людини; економічна експлуатація; конфлікт інтересів; базові проблеми та стабільність; використання їх в якості довіреностей для урядів; подвійні стандарти; уразливість як персоналу ПВК так і цивільного населення [8, с. 130].

Висновки. Враховуючи все перелічене раніше, можна зробити такі висновки: сфера застосування приватних військових компаній має тенденцію зростати і надалі, водночас відсутність адекватного контролю цієї галузі як на

правовому рівні так і буквально в межах поля бою стає глобальною проблемою для держав. Розгляд в широкій перспективі сучасної практики залучення таких компаній до збройних конфліктів дає можливість передбачити, що повна їх ліквідація практично неможлива на даному етапі. Інший шлях – кодифікація і ратифікація міжнародних актів, які б регулювали цю сферу також має ряд перепон, серед яких і наявність різних, інколи діаметрально протилежних, позицій держав, щодо переліку воєнних, безпекових та охоронних послуг ПВК; невизначеність форм і способів діяльності таких компаній в районах збройних конфліктів, форм і засобів регулювання, моніторингу та контролю цієї діяльності. Діяльність ПВК і статус його персоналу є доволі неоднозначними питаннями, розгляд котрих має відбуватись в кожному окремому випадку, з огляду на ситуацію, фактичні дії компанії тощо.

Література

1. Горовенко В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. Наука і оборона. №3. С. 32-39.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (Дата звернення: 11.01.2020)
3. Монтрё. Документ Монтрё о соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооруженного конфликта. 2008. URL: <https://www.icrc.org/ru/document/dokument-montryo-o-sootvetstvuyushchih->

mezhdunarodno-pravovyh-obyazatelstvah-i-peredovyh (дата звернення: 13.01.2020)

4. Assassi L., D. Wigan D., van der Pijl K. Global Regulation. Managing Crises After the Imperial Turn. Houndmills. New York, Palgrave Macmillan, 2004. P. 206.
5. Ballesteros E. (Special Rapporteur pursuant to Commission resolution 1998/6). Report on the question of the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. E/CN.4/1999/11. 13 January 1999.
6. Bina M. Private military contractor liability and accountability after Abu Ghraib. *John Marshall Law Review*, Vol. 38. 2005. P. 1237.
7. Cameron L. Private military companies: their status under international law and its impact on their regulation. *International Review of the Red Cross*. Vol. 88. No 863. September. 2006. PP. 573 – 598.
8. Caparini M., Schreier F. *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies*. Geneva. 2005. P. 184.
9. Dickinson L. Government for hire: Privatizing foreign affairs and the problem of accountability under international law. *William and Mary Law Review*, Vol. 45. October. 2005. P. 135.
10. Human Right Council. Fifteenth session. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development. José Luis Gómez del Prado. Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. A/HRC/15/25. 2010
11. International Alert. *The Politicization of Humanitarian Action and Staff Security: The Use of Private Security Companies by Humanitarian Agencies*.

International Workshop Summary Report, Tufts University, Medford/Boston, April 2001.

12. Isenberg D. A Fistful of Contractors: The Case for a Pragmatic Assessment of Private Military Companies in Iraq. BASIC Research Report 2004.4, British American Security Information Council, September 2004. P. 40.
13. Nathan L. Lethal Weapons: Why Africa needs alternatives to hired guns. Track Two, Vol. 6, No.2, August 1997. PP. 10-12.
14. Report of the Third Meeting of Experts on traditional and new forms of mercenary activity. UN Doc. E/CN.4/2005/23, para. 12
15. Seybolt B. Major Armed Conflicts. SIPRI Yearbook. Oxford University Press. 2000. PP. 15 – 75.
16. Shameem S. Use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. UN Doc. UN Doc. E/CN.4/2005/14. Para 50.
17. Singer P. Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Industry. Connel University Press. New York. 2003. P. 360.
18. The Oxford Essential Dictionary of the U.S. Military, New York, Oxford University Press, Berkley Book, 2001, P. 266.
19. Wulf H. Change of Uniform – but no Uniform Change in Function. Soldiers in Search of a New Role. Die Internationalisierung von Krieg und Frieden, Baden-Baden, Nomos Verlag 2002. PP. 92-111.